

Emberek és állatok teológiai perspektívában¹

A teológiai reflexiókban nem esik elegendő figyelem az állatokra. Az állatok jogainak kérdését is általában az ökológusok vetik fel és nem pedig a teológusok. De míg a teológusok az eljövendő világ örömhírét hirdetik, vajon elkerülhetik-e a jelen világ említését, s így az állatok teológiai perspektívába helyezését? Lesznek-e állatok, növények, vagy virágok a mennyben? Vagy csak az emberek lényegesek? A bibliai tanulságok megvizsgálása közben világossá válik majd, hogy az emberek és állatok szoros kapcsolatban vannak egymással.

1. Emberek és állatok mint Isten teremtményei

Mind a Papi irat, mind pedig a Jahvista forrás teremtéstörténetében az állatok teremtése megelőzi az ember megalkotását. Az 1Móz 1 szerint a föld mindenféle fákat és növényeket növesztett. Aztán következnek a halak és madarak és végül a hatodik napon hallunk „különféle fajta élőlényekről”, belérv az embert is (1Móz 1,24kk). Mindegyikük termékenységgel lett megáldva (1Móz 1,22.28), de csak az ember teremtett Isten képmására, és csak ő ruháztatott fel hatalommal a többi teremtmény fölött (1Móz 1,26). A Jahvista forrás szerint először a kertet teremtette meg Isten a növényekkel együtt. Az ember pedig segít „művelni és őrizni a földet”. Isten megalkotta az állatokat, mint társat az ember számára (1Móz 2,18), de az állatok társsá tétele feledésbe merült a teremtés végső pontján, amikor is Isten megteremtette a nőt.

A teremtéstörténetben megfigyelhető az ember és állat szoros kapcsolata. Nincs külön nap fenntartva a teremtésben az ember számára. Embernek és állatnak még ugyanazon az eledelen is osztoznia kell, méghozzá a „maghozó növényeken” (1Móz 1,29kk), mindketten élőlények, ami azt jelenti, hogy az „élet lélegzetét” kapták, vagy ahogyan a héber *nefesh* szó jelenti, a lelkét (1Móz 1,30; 2,7). De nem teljesen ugyanazon a szinten vannak. Isten az embert felhatalmazta arra, hogy uralkodjon az állatokon, és tulajdonképpen az állatok elnevezése is annak a jele, hogy az ember hatalommal bír felettük. Az embernek azonban nincs felhatalmazása arra, hogy megölje az állatokat, hiszen mindkettőjüket növényevőként ismertük eddig a Szentírás lapjain. De az Istentől való elidegenedés azt jelentette, hogy az élet többé már nem szent és sérthetetlen. Egyik testvér megöli a másikat és ellenségeskedés

¹ Előadás a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen, 2011. október 4-én.

támad ember és állat között is, először a kígyóval, majd a többi állattal, úgy mint az oroszlánnal és a medvével (1Sám 17,37). Isten „megbánta” mind az emberek, mind az állatok teremtését (1Móz 6,7). Jóllehet Isten mindegyiküket megmentette és ezt mondta Nóénak: „*És vigyél be a bárkába minden élőlényből, mindenből kettőt-kettőt, hogy életben maradjanak veled együtt. Hímeik és nőtények legyenek azok.*” (1Móz 6,19). Ahogyan Jürgen Moltmann mondja: „*A teremtésnek van egy közössége, az ember pedig ennek a tagja.*”²

Ez a közösség ember és állat között nagyon megromlott az ember Istentől való elidegenedése révén és egyedül az eszchatológiai jövőben fog helyreállni és megvalósulni. Ézsaiás könyvében olvashatunk erről a jövőről:

„*Akkor majd a farkas a báránnal lakik, a párduc a gödölyével hever, a borjú, az oroszlán és a hízott marha együtt lesznek, és egy kisleány terelgeti őket. A tehén a medvével legel, fiaik együtt heverésznek, az oroszlán pedig szalmát eszik, mint a marha. A kised a viperalyuknál játszadozik, és az alig elválasztott gyermek a mérgeskígyó fajzata felé nyújtja kezét.*” (Ézs 11,6–8)

Pál apostol reménye is az volt, hogy „*a teremtett világ maga is meg fog szabadulni a romlandóság szolgaságából*” (Róm 8,21). Bár a jelen helyzet még nem erre utal, hiszen „*az egész teremtett világ együtt sóhajtozik és együtt vajúdik mind ez ideig*” (Róm 8,22). A jelen feltételek a vízözön következményeként mondattak ki Nóénak:

„*Isten megáldotta Nőét és fiait, és ezt mondta nekik: Szaporodjatok, sokasodjatok, és töltsétek be a földet! Féljen és rettegjen töleitek minden földi állat és minden égi madár, kezetekbe adom őket minden földi csúszómászóval és a tenger minden halával együtt. Minden, ami mozog, ami csak él, legyen a ti eledeletek. Nektek adom mindezt éppúgy, mint a zöld növényt.*” (1Móz 9,1–3)

Manapság az állatok levághatóak a húrukért, valamint a tőlük való félelem és rettegés miatt. Ezzel szemben az ember Isten különös védelme alatt áll, hiszen „*aki ember vérént ontja, annak vérént ember ontja majd.*” (1Móz 9,6) Éppen ezért nem lesz válogatás nélküli gyilkolás az emberek között. Csakis az a személy nem védett, aki megölt valaki mást. Minden egyéb bosszúállás törvénytelen.

Az állatok nem csak eledelt adnak. Ők az ember bűnéért való elégtételt is szolgálják. A következőket olvassuk Mózes harmadik könyvében: „*Ha valaki közületek vétkezik az Úr ellen, ... vigye el jóvátételi áldozatát az Úrnak, vétkéért, amiben vétkez ... A pap mutassa be az áldozatot az Úr előtt és bocsánatot nyer.*” (3Móz 6,1.6.7) Az állatok az ember bűnéért való helyettes haláluk által szentelődnek meg. Végiggondolva ennek kegyetlenségét, meg kell jegyezni, hogy a nem izraeliták között – néha az izraeliek között is – emberáldozatot mutattak be az istenségnek. Ennek visszhangjaként említhető az a történet, amikor Isten először azt kérte Ábrahámától, hogy áldozza fel a fiát, Izsákot. Ábrahám pedig elmegy, hogy teljes egészében teljesítse ezt a parancsot. A történet tanulsága azonban az, hogy az emberáldozat elhárított és „az Úr angyala” utasította Ábrahámot: „*Odament Ábrahám, fogta a kost, és azt áldozta föl égőáldozatul a fia helyett.*” (1Móz 22,11.13) Az emberáldozat elutasítása és visszavonása tisztán érzékelhető az Ószövetségben.

² MOLTMAN: God in Creation, 187.

Volt Izraelben egy kevésbé véres helyetteseléstételi szokás, Áron engesztelési ünnepe: „vezesse oda az élő bakot. Tegye rá Áron mindkét kezét az élő bak fejére, és valla meg fölötté Izrael fiainak minden bűnét és minden vétkes hitszegését. Helyezze azokat a bak fejére, azután küldje el egy odarendelt emberrel a pusztába, hadd vigye magával a bak minden bűnüket egy távol eső földre. Így küldje el a bakot a pusztába.” (3Móz 16,20kk)

A bak fogja hordozni az emberek vétkét ezen a helyettes módon és távolra viszi majd azokat a pusztában, hogy többé ne legyenek ott Izrael és Isten között. Ez kevésbé volt ártalmas az állatnak, jóllehet a bak kevésbé volt védett ebben a veszélyes környezetben.

Már a Zsoltárok 50,9-ben olvashatjuk: „*de nem fogadok el házadból bikát, sem aklaidból bakokat. Hiszen enyém az erdő minden vadja.*” Amióta Isten tulajdona minden állat, hogyan tehetne egy állat feláldozása eleget valaki bűneiért? Ahogyan halljuk a Jeremiás 7,21 következő versekből:

„*Ezt mondja a Seregek URA, Izráel Istene: Égőáldozataitokat rakjátok véresáldozataitok mellé, és egyétek meg a húst! Mert nem az égő- és véresáldozatokról beszéltem őseitekkel, és nem azokról adtam parancsolatot nekik, amikor kihoztam őket Egyiptomból, [1Sám 15,22] hanem ezt parancsoltam nekik: Hallgassatok az én szavamra, akkor én Istenetek leszek, ti pedig az én népem lesztek. Mindig azon az úton járjatok, amelyet én mutatok nektek, hogy jó dolgokat legyen!*”

A prófétai szöveg arról tudósít, hogy nem égetik el teljesen az állatot, hanem megeszik annak egy részét, és ezért több hasznuk is származik belőle. Isten nem adott parancsot az állatok feláldozására. Valószínűleg téves az az elgondolás, amely szerint az állatok feláldozása későbbi korból származik. Az állatok (és tulajdonképpen az emberek) feláldozása előfordult már a Kánaánita környezetben is, és nem csupán Izrael és Isten kapcsolatának volt a sajátossága. A próféta helyesen szól, amikor azt mondta, hogy Isten nem adott parancsot az állatok feláldozására. Ezek az áldozatok nem voltak különlegesek Izrael életében. De a próféta elhozza az üzenetet, mely szerint Isten nem akarja, hogy egy állat tegyen eleget egy izraelita személyéért. Isten bejelentette igényét az egész emberiségre életük kezdetétől fogva annak a végéig. Nincs helyettes áldozat az ünnepeken sem, amely pótolhatja mindezt. Az Istennel való jó kapcsolatban csakis a teljes szívből jövő, élethosszig tartó engedelmesség lehet a döntő.

Mindennek csakis az lehet a következménye, hogy „*az ő akarata szentelt meg minket Jézus Krisztus testének feláldozása által egyszer s mindenkorra.*” (Zsid 10,10) Krisztus helyettünk hozott áldozata által minden más, az ember bűnéért való áldozat feleslegessé vált. Ahogyan Pál realizálta mindezt: „*Isten ugyanis Krisztusban megbékéltette a világot önmagával, úgyhogy nem tulajdonította nekik vétkeiket.*” (2Kor 5,19) Ezzel minden áldozat eltöröltetett. De ez még nem hozott szabadító üzenetet az állatok számára. Ők még mindig az emberiség élelmét szolgálják és erőszakkal pusztítják el őket.

2. Az emberi gondoskodás a teremtett világban

Nagy jelentősége van annak, hogy a teremtéstörténet mindkét leírásában az ember felelősséget kapott a teremtett világért, hogy „művelje és őrizze azt” (IMóz 2,15), valamint arra, hogy „uralkodjon ... minden élőlényen!” (IMóz 1,28) Nagyon gyakran az „uralkodni” szó aspektusa úgy értendő, mint uralom és kizsákmányolás. A történész Lynn White (1907–1987) éppen ezért ezt mondta: „Különösen annak nyugati formájában, a keresztyénség a legantropocentrikusabb vallás, amely valaha is megjelent a földön.”³ Vádjai valóban igazolhatók. Augustinus például a következőket írja:

„Néhány ember próbálja a parancsolatot kiterjeszteni, hogy megvédje a vadállatokat és a marhákat, és törvénytelené teszi az állatok megölését. De miért nem tartoznak ide a növények, és minden, ami a talajban gyökerezik és abból tápláltaik? Ezek után, minden ehhez hasonlóra, mindenre, amit érzélem nélkülinek gondolunk, mondhatjuk, hogy van élete. ... Tegyük félre ezt a képtelenséget, nem mondhatjuk a „ne ölj” parancsolatot a növényekre, hiszen azok nem éreznek; vagy nem mondhatjuk a különböző állatoknak, hogy repüljenek, ússzanak, sétáljanak vagy csússzanak – másszanak, mert nincsenek semmilyen köteléssel sem hozzánk kapcsolva. A Teremtő bölcs végzése szerint ők a mi használatunkra vannak, élve vagy halva.”⁴

Augustinus itt a manicheusok ellen érvelt, akik tartózkodtak a hús evésétől és az állatok megölésétől. Azzal érvelt, hogy a növényeket érzélem nélkülinek, az állatokat pedig *irracionálisaknak* nevezte, azaz értelem nélkülieknek titulálta őket. Következésképpen Isten a mi használatunkra adta őket, és éppen ezért megölhetjük őket az élelemért és „mert nincsenek semmilyen köteléssel sem hozzánk kapcsolva.”

A bibliai leírásból könnyedén rájöhethünk, hogy igenis van, sőt egészen sajátos kötelék van ember és állat között. Napjaink biológiai kutatásai rámutatnak, hogy az átmenet növény és állat, valamint állat és ember között korántsem olyan világos, mint azt Augustinus gondolta. Különösen a főemlősök vizsgálata mutat rá arra, hogy nagyon sok sajátosság, mint például az emlékezet, az érzélem, és még az állatainkkal való kommunikáció, valaha teljesen emberi sajátosságok voltak. De valójában nincs minőségi különbség az ember és állat tulajdonságai között. Az élet minden formája egymáshoz kapcsolt és mindegyik lehetőséget nyújt az érzékelés megtapasztalásához.

Ha azt állítanánk, hogy a növények és az állatok egy alacsonyabb szinten vannak, mint az emberek, akkor elfelejtenénk, hogy egy Teremtő van, aki mindegyiket egymás után teremtette. A modern evolúcióelmélet szintén kimondja, hogy szervezetünk nem egyedülálló. Például az embernek több, mint 30 funkció nélküli tagja van. A legproblémásabb ezek közül a féregnyúlvány. Számunkra nincs semmilyen hasznos funkciója, de a növényevő emlősök számára ez egy ágy, amelyben a baktérium megemésztí a zöltségek cellulóz sejtjeinek falát. Mindez azt a feltételezést eredményezi, hogy ezek a bizonyos funkció nélküli részek, amikben osztozunk

³ WHITE: The Historical Roots of Our Ecological Crisis, 24.

⁴ AUGUSTINE: City of God, 57.

más élőlényekkel, talán a közös eredetre mutatnak, amelyből különböző életformák és útvonalak fejlődtek ki.

Ez a közös kötelék hitelesíti az élet láncolatának gondolatát. Ez a klasszikus keresztényen, nyugati, középkori elgondolás részletezi a minden anyag és élet szigorú, hierarchikus szerkezetét, amely a láncszemek nagy számából alakult ki. A lánc Istentől indul és lefelé halad, az angyalok, démonok (bukott/hitehagyott angyalok), csillagok, hold, királyok, hercegek, nemesek, emberek, vadállatok, háziállatok, fák, egyéb élőlények, drága kövek, nemesfémek, és a többi ásványok felé. A középkori és reneszánsz gondolkodók számára az ember nagyon előkelő helyet foglal el a lét láncolatában, mégpedig a fizikai világ és a láthatatlan élőlények között. Immanuel Kant az egyik kritikai írásában 1755-ben, a *Természet Általános Történeté-ben* még határozottabban vázolja a lét láncolatának koncepcióját és felveti, hogy „*az emberi természet, mint a lét létrájának középső fokán helyezkedik el ... egyenlő távolságra mindkét végtől.*”⁵ Ez a központi és kivételes hely kapcsolatot teremt az érző és nem érző teremtmények között, és ezért az emberiségre különös felelősséget ruház. Ez volt kijelentve az 1Móz 1,27-ben is. „*Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket.*”

Az ember Istenképűségre való teremtése megelőzte a parancsot a föld leigázására és az uralkodásra. Ahhoz, hogy megértsük, hogy mit jelent Isten képére teremtetni, meg kell vizsgálnunk a történelmi, kulturális helyzetet. Mezopotámiában és Egyiptomban az istenek képeit gyakran használták a kultikus vallási életben. A képnek a jelentősége nem abban állt, hogy ábrázolja az istenséget, de nem zárhatjuk ki teljesen ezt a lehetőséget sem. Ami döntő volt, hogy a kép azon a helyen volt, amelyen az istenség leplezetlenül volt jelen. Az isten jelenlétét, vagy a jelenlétének áldását a képen keresztül kaphatták meg. Egyiptomban a fáraót tartották az istenség földi megtestesítőjének, és hasonlították az isten képmásához, amit a templomban tartottak. Ebben áll Istenképűnek lenni: „*az ember mint király, mint kormányzó és mint Isten földi képviselője uralkodik a teremtett világon.*”⁶

Isten képére teremtetni nem azt jelenti, hogy isteníteni, vagy idealizálni kell az emberiséget; de arra figyelmeztet, hogy nincs felhatalmazás a teremtett világ kizsákmányolására és saját óhajaink szerint való leigázására. Isten képére teremtetni azt jelenti, hogy Isten helyén cselekedni, mint Isten ügyintézője és képviselője. Ez az értelmezés az Újszövetségben nyert megerősítést, ahol a páli *corpus* a legfontosabb – szinte a kizárólagos – forrása ennek az interpretációnak. Az Újszövetségben Istenképűnek lenni azt jelenti, hogy etikailag átfőmálódni Istennek megfelelően és oly módon cselekedni, mint Isten cselekedett, mint egy példakép. Ez a magatartás Isten útjaiból származik, ahogyan ezek a Názáreti Jézusban váltak nyilvánvalóvá. (pl. Fil 2,5; Róm 15,5). Emberként Isten képviselői vagyunk, akiknek viselkedése Istennek tetsző. Mivel Isten a teremtő, a fenntartó, a megváltó, így nem hozhatjuk rossz hírbe a teremtett világ egyetlen részét sem, így az állatok birodalmát sem. Ehelyett művelnünk és erősítenünk kellene a világot. De mit jelent ez valójában?

5 KANT: Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels, (A 187) I:386.

6 JERVELL: Bild, Gottes, I, in: TRE 6 (1980), 491–498 [492].

3. Etikai kitekintések

A bibliai időkben az emberek gyakran félték az állatoktól, különösen attól kezdve, hogy az oroszlánok, leopárdok, és medvék embereket öltek. De manapság a helyzet megfordult. A modern fegyvereknek hála könnyedén megtudjuk ölni mindazokat az állatokat, amelyeket csak akarunk, problémánk csak a kicsi létformákkal maradt, mint például a baktérium vagy a mikroba. Jóllehet nagymértékben sikerült ezeket a létformákat uralmunk alá vonni, de ezek még mindig fenyegetik az életünket, és nagyon gyakran tehetetlenek vagyunk velük szemben, különösen ha a halálos betegségekre gondolunk. Éppen ezért hatalmunk még mindig korlátozott. Amikor az állatokról beszélünk, akkor nem gondolunk ezekre az létformákra, pedig sokkal inkább ezeket kellene megölnünk kedvtelésből, kísérletezésből és élelem miatt.

Hammurabi Kódexében (Kr. e. 1792–1750) ezt olvassuk a 245 §-ban: *„Ha valaki bikákat bérel, és megöli őket nem megfelelő bánásmóddal, vagy ütéssel, kárpótolnia kell a tulajdonost, bikát a bikáért.”* Itt a bika az ember vagyontárgyának tekintendő, és tulajdonosát kárpótolni kell a veszteségért. Maga az állat nem kap különösebb figyelmet. Az állat, mint vagyon gondolata az Ószövetségben is megjelenik, ahol a következőket olvassuk: *„Ha valaki szamarat, ökröt, bárányt vagy bármilyen állatot ad át megőrzésre embertársának, és az megdöglik vagy megsérül, vagy elhajtják úgy, hogy senki sem látta, akkor az ÚRra tett eskü döntőn kettőjük között, hogy nem nyújtotta-e ki kezét embertársának a tulajdonáért.”* (2Móz 22,10) A teremtéstörténetben ember és állat között kifejezett egységből a továbbiakban több ígéretes következtetést is levonhatunk.

Az állatok a szolgálkhoz hasonló helyzetben voltak. Például, az állatok részt vettek a szombat megtartásában, ahogyan az 2Móz 23,12-ből következtethetünk erre: *„de a hetedik napon nyugodjál, hogy pihenjen az ökröd és szamarad, és lélegzethez jusson szolgálód fia és a jövevény.”* Még a termőföld is része, amelyik parlagon hever, hogy a mezei vad segítsen rajta. (például: *„Nyomatató ökröknek ne kösd be a száját!”* (5Móz 25,4) Ezt a parancsot Isten azért adta, hogy megtartsák, és az állatok munkavégzéshez szükséges ereje növekedjék. Voltak egyéb rendelkezések is, melyek minden állatra egyaránt vonatkoztak: *„Hat éven át vesd be a földedet, és takarítsd be termését! A hetedikben azonban hagyd parlagon, hagyd magára, hadd egyenek róla néped szegényei! Ami pedig még rajta marad, egye meg a mezei vad.”* (2Móz 23,10–11) Állatok és emberek olyannyira közelségben éltek egymással, hogy amint a 2Móz 21,28-ban olvassuk, még az emberi büntetésben is részesültek, azaz ki is kellett végezni őket: *„Ha egy ökör felöklel egy férfit vagy egy asszonyt, úgyhogy belehal, akkor agyon kell verni kővel azt az ökröt, és a húsát nem szabad megenni.”* Nem a tulajdonos a felelős, hanem maga az állat.

Az állatok akkor léptek magasabb lépcsőfokra ebben a láncolatban, amikor az ember helyettesévé váltak, hogy az ember bűnéért bűnhődjenek. Természetesen csak a tiszta állatok lehettek helyettesek, úgy mint a bárány vagy a galamb. Ezek az állatok kultikusan tiszták voltak, és meg is lehetett őket enni, de a tisztátalan állatokat nem, úgy mint a disznót, nyulat vagy a sast. Isten ismeri a hegyek minden madarát, és mindegyik az Isten mezejére repül (Zsolt 50,11). Mindegyik Isten védelme

alatt áll, nem úgy, mint a veréb, amely elfelejtetett Isten szemében. (Lk 12,6) Ebben az aggodalmukban Istenhez kiáltanak segítségért (Jób 38,41) és Isten gondoskodik róluk, úgy, ahogyan Jézus is mondja a hallgatóságának. (Mt 6,26) Nem meglepő tehát, hogy ők is mindannyian részesei lesznek a paradicsomi megváltásnak. (pl. Ézs 11,6–9) Hiába kerültek az állatok előrébb ebben a hierarchikus láncolatban, nem létezik olyan erkölcsi törvény, amely ezt figyelembe venné. Nagyon egyszerű lehet az oka ennek a hiányosságnak.

Augustinus kapcsán már megjegyeztük, hogy az állatok értelem nélküliek. Ez az álláspont visszautal Aristotelesre (Kr. e. 384–322) aki azt állította, hogy az állatok az értelmet kivéve minden mentális funkcióval fel vannak ruházva, például az érzékeléssel. De az emberben van egy „*racionális törvényszerűség*”.⁷ Aquinoi Tamás (1225–1274) átveszi ezt az elgondolást, mely szerint az állatok értelem nélküliek, és Augustinusra utalva ezt írja: „*A balga állatok és növények az élet értelem nélkül léteznek.*”⁸ Aquinoi Tamás azt vitatja, ha egy élő szervezet nem tudja irányítani a maga tetteit, akkor azok az élőlények csupán eszközök. Ezek az eszközök az emberek szolgálatáért léteznek, hogy használják őket, nem pedig önmagukért. Mivel az állatok nem tudják irányítani tetteiket, ezért ők pusztán eszközök, akik az emberek szolgálatáért léteznek, így az emberek irányítják a tetteiket.

Teljesen eltérő tónusokat hallunk Jeremy Benthamtól (1748–1832) a *Bevezetés az erkölcsök és a törvényhozás alapelveibe* (1780/89) című művéből. Azt írja:

„*Más állatok, amelyek, figyelmüknek következtében elhagyottak az érzéketlen ókori törvényhozók miatt, lealacsonyodnak a dolgok osztályába. ... Ezen a napon még szomorkodva mondom, hogy még nem múlt mindez el, hiszen a fajok nagy része még szolgátságban van, s az uralkodók a törvény által bánnak velük, ... Angliában például még mindig léteznek alacsonyabb fajú állatok. Közeleg talán az a nap, amikor az állatok többsége megszerzi azt a jogot, amelyben az ember nem tagadhatja meg őket zsarnoksága által. ... Mi lehetne az, ami legyőzhetné mindezt? Talán az értelem képessége, vagy talán a párbeszédre való képesség? ... Nem az a kérdés, hogy értenek-e az állatok, vagy az, hogy beszélnek-e, hanem az, hogy szenvedhetnek-e?*”⁹

Az értelem nem lehet többé a döntő tényező, amely eldönti, hogyan bánjunk egy élőlényekkel, hanem sokkal fontosabb a szenvedésre való képesség. Az állatok ugyanazon a szinten vannak, mint az emberek, mégis szenvednek az emberi bánásmód miatt. Ezzel egyidőben Immanuel Kant írja az *Erkölcsök metafizikájának alapvetésében* (1785/6):

„*Azt mondom tehát: az ember és általában minden eszes lény öncélként létezik, s nem pusztán eszközként, amely egy másik akarat tetszés szerinti használatára szolgál; mindegyiket akár magára, akár más eszes lényekre irányuló cselekedetében mindenkor egyúttal célnak is kell tekinteni. ... Azoknak a lényeknek, amelyeknek létezése ugyan nem a mi akaratunkon, hanem a természetten nyugszik, ennek ellenére ha ésszel bíró lények, mégis van értékük, de csak viszonylagos értékük, mint eszközöknek, ennél fogva dolgoknak nevezik őket, ezzel szemben az eszes*

7 ARISTOTLE: Nicomachean Ethics, I:13.

8 AQUINAS: Summa theologiae, II–II 64 ad 1 r2.

9 BENTHAM: An Introduction to the Principles of Morals and Legislation, 156.

*lényeket személyeknek nevezik, mert természetük már azzal tüntette ki őket, hogy öncélok...*¹⁰

Ezt azt jelenti, hogy minden élőlényre úgy kell tekinteni, amely önmagában véges, és nem úgy, mint a dolgokra, amelyeket úgy használhatunk, ahogyan kedvünk tartja. Ezt a látást ragadta meg az elmúlt században Albert Schweitzer (1875–1965) az élet tiszteletének etikájában, ahol azt írja: „*Én az az élet vagyok, amely az élet teljességét akarja élni.*”¹¹

Az ember nem egyedülálló élőlény, de annak az életnek a hálójába helyeztetünk, amelyben alá vagyunk rendelve magának az életnek. Ezért tisztelnünk kell a többi életet, úgy, ahogyan a magunk életét tiszteljük. Schweitzer három ellenfelet lát gondolataira: a meggondolatlanságot, az egoista magabiztosságot, és a társadalmat. A meggondolatlanság csendes ellenfél, és éppen ezért a legveszélyesebb, hiszen nagyon gyakran nem vagyunk eléggé elővigyázatosak magatartásunkban, amikor megszegjük az alapelveket, ezért mondja Schweitzer, hogy „tiszteld az életet”. Ezért nagyon fontos, hogy lelkiismeretesen éljünk, és lelkiismeretesen figyeljünk akkor, amikor egy másik élet megszegi az élet törvényét. Az egoista magabiztosság sokféleképpen mutatkozik, amelyben a lét konfliktusba kerül a létünk formájával, csakúgy mint egy egér a garázsban, vagy a baktérium a torkunkban, vagy a saláta a betakarítás idején. Schweitzer nem akar olyan kompromisszumot kötni, amelyekben a konfliktushelyzetek ily módon megoldódnak. A kompromisszum „*determinálni akar, hogy a létem és boldogságom egy részéről le kell mondanom, de mekkora részt tudok odaadni ebből az életből és boldogságból más életek számára?*”¹² Ez a folyamat egy relativisztikus etikát eredményez, de „*az élet tiszteletének etikája nem méltányolja a relativisztikus etikát.*”¹³ Nincs kompromisszum, de az óhaj növekszik más életek fenntartására. Az alapelve „a más életek iránti legmagasabb felelősség”.

Schweitzer realizálja, hogy nem tudja teljes mértékben elkerülni a más életekkel való összeütközést. De ez az összeütközés csak akkor lehetséges, ha az egyén egészen biztos abban, hogy mindez szükségszerű. Például:

*Azok, akik műtéttel, vagy gyógyszerrel, vagy oltóanyaggal állatokon kísérleteznek emberek gyógyulása érdekében, azok soha nem fogják megnyugtanni a lelkiismeretüket, hogy azokkal a kegyetlenségekkel egy nemes célt szolgálnak. Minden esetben úgy látják, mintha szükséges lenne az állatok feláldozása az emberekért. És aggodalmaskodásukkal szenvedést okoznak, de lelkiismeretükben, amennyire lehetséges, próbálják mindezt enyhíteni.*¹⁴

Orvosi területen nagy előrelépés történt mind az állatokkal való kísérletezés számának csökkentésében, mind pedig az azonos állaton többféle kísérlet megakadályozása terén. Különösen a modern genetika tudományának segítségével válhatott valóra a kísérletek számának csökkenése. Tulajdonképpen egy állatnak szolgálnia

10 KANT: Grundlegung zur Metaphysik der Sitten (BA 64f.), 6:57f.

11 SCHWEITZER: Kultur und Ethik, 229.

12 SCHWEITZER: Kultur und Ethik, 237.

13 SCHWEITZER: Kultur und Ethik, 238.

14 SCHWEITZER: Kultur und Ethik, 239.

kell az ember önmaga határainak megismerését, hacsak nem akarunk önmagunk kísérleti nyulai lenni.

Egy másik kérdés, amit Schweitzer nem vizsgált, az állatok levágása, hiszen az ember szereti a húst. Érthető az is, hogy nagyon sok fiatal tartózkodik a gyorséttermek világából származó hús megevésétől. Erre az sem volt orvosság, amikor a gyorséttermek elkezdtek halat is árusítani. A hal, még a lazac is természetellenes körülmények között nő fel nagy ládáknban, ahol antibiotikumot adagolnak nekik, hogy megelőzzék azt, hogy a halak egymást megsértsék. Más halakat, mint például a tonhalat a legkegyetlenebb módon halásszák. A modern halászhálók például megvágják a delfineket és tengeri teknősöket. Sőt, a kifogott halak több mint 40%-ától megszabadulnak, mert azok nem az emberi elképzelések szerint valók. Szükséges lenne egy kis emberi nevelés ebben a kérdésben. Először is a magas húsfogyasztás szívkoszorú-elmeszesedéshez és bélbetegségekhez vezet. Másodszor, a többi élelmiszer legalább annyira egészséges, mint a hús. A táplálkozás, az ételek fogyasztása a magvakkal kezdődött, s tulajdonképpen ez ma is segítene a szénforrások megőrzésében. Az állatok nagyon magas helyen vannak a táplálékláncban, így jelentős mennyiségű magvakra lenne szükség a táplálásukhoz. A bibliai időben húst szinte csak a különböző ünnepeken ettek. Ezzel szemben manapság szinte minden nap fogyasztunk húst. Amikor Isten megengedte az állatok élelemért való megölését, az minden bizonnyal nem olyan eszközökkel történt, ahogyan azt manapság gyakoroljuk. Ezzel megfosztjuk az állatokat az Istentől kapott méltóságuktól.

Amíg a Bibliában az állatok az emberi élvezetért voltak, manapság a húst forgalmazók elsődlegesen abban érdekeltek, hogy minél több húst tudjanak eladni lehetőleg a kívánt minőségben a lehető legalacsonyabb áron. Ez azt jelenti, hogy az állatokkal úgy bánnak, mint javakkal és nem élőlényekkel, akiket azért teremtett Isten, hogy társunkká legyenek és emberi közelségben éljenek. Az állatokra sokkal inkább úgy kellene tekintenünk, mint ahogyan egymásra tekintünk.

Fordította:
Petró László

Felhasznált irodalom

- AUGUSTINE: *City of God*, Garden City, Doubleday Image Books, 1958.
- AQUINAS, T.: *Summa theologica*, [A szöveg az interneten is elérhető: <http://www.basilica.org/pages/ebooks/St.%20Thomas%20Aquinas-Summa%20Theologica.pdf>, a letöltés dátuma 2013. január 12. a Szerk.]
- IMMANUEL, K.: *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, in: Weischedel, W. (Hg.): *Werke in zehn Bänden*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968.
- IMMANUEL, K.: *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, in: Weischedel, W. (Hg.): *Werke in zehn Bänden*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968.
- JEREMY, B.: *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation*, in: Bentham, J.–Mill, J.–Mill, J. S. (ed.): *The Doubleday Doran Series in Philosophy*, Garden City, Doubleday, 1935.

- JERVELL, J.: Bild, Gottes, I, in: TRE 6 (1980), 491–498.
- JÜRGEN, M.: *God in Creation. A New Theology of Creation and the Spirit of God*, Minneapolis, Fortress, 1993.
- SCHWEITZER, A.: *Kultur und Ethik. Kulturphilosophie. Zweiter Teil*, Munich, C. H. Beck, 1958.
- WHITE, L. JR.: The Historical Roots of Our Ecological Crisis, in: Spring, D.–Spring, E. (ed.): *Ecology and Religion*, New York, Harper Torchbooks, 1974.